

specialists in nursing in the conditions of degree education of the USA]. Kherson.

7. Ryzhko, V. A. (1995). *Kontseptsii yak forma naukovooho znannia*. [Concept as a form of scientific knowledge]. Kyiv.

8. Novoseltsev, V. I., Tarasov, B. V., Golikov, V. K., Demin, B. E. (2006). *Teoreticheskie osnovy sistemnogo analiza*. [Theoretical foundations of system analysis]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДЕМ'ЯНЧУК Михайло Ростиславович – кандидат педагогічних наук, викладач терапевтичних дисциплін Комунального закладу вищої освіти «Рівненська медична академія».

Наукові інтереси: інноваційні педагогічні технології, медична література, професійна підготовка медичних сестер.

DEMIANCHUK Mykhailo Rostyslavovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer of Therapeutic Disciplines of Municipal Institution of Higher Education «Rivne Medical Academy of Rivne Region Council».

Circle of scientific interests: innovative pedagogical technologies, medical literature, vocational training of nurses.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2019 р.

УДК 378.011.3'015.311

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-186-92-98

ДУБІНКА Микола Михайлович –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>

e-mail: mdubinka72@gmail.com

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Оцінюючи зміни в змісті професійних устремлінь молоді на сучасному етапі, необхідно зазначити, що економічні та інформаційні зміни, реформування системи освіти мають величезний вплив на плани професійного самовизначення молоді. Зміни змісту праці диктують особливі, іноді суперечливі вимоги до фахівців певного професійного спрямування. І ця тенденція посилюється у сьогоденні, тому професійне самовизначення характеризується як свідомий та активний вияв, визначення та утвердження власної позиції в системі суспільних відносин чи суспільного розподілу праці.

Як результат, у сучасному освітньому просторі науковці виокремлюють низку тенденцій, пов'язаних зі сферою освіти та професійним самовизначенням молоді: 1) *зростання престижу освіти взагалі й технічної освіти зокрема*, де професійна освіта представлена як одна з основних цінностей суспільства, без якої неможливі ні становлення особистості, ні подальший розвиток суспільства; 2) *зміна цільових настанов професійної освіти як соціального інституту*: від забезпечення потреб держави у фахівцях різного профілю до задоволення

різноманітних освітніх потреб особистості заради її розвитку й самореалізації, а також для забезпечення її конкурентоспроможності на ринку праці; 3) *зміна характеру попиту на робочу силу*: необхідно досягти такого рівня кваліфікації, що дозволить продуктивно працювати в умовах інформаційного суспільства; 4) *внутрішня реорганізація освіти* відповідно до вимог ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні теоретико-методологічні основи дослідження самовизначення закладені у працях К. О. Абульханової-Славської, Т. А. Араканцевої, Л. І. Анциферової, Л. І. Божович, М.Р. Гінзбурга, Г. П. Нікова, М.С.Пряжнікова, С. Л. Рубінштейна, В.Ф. Сафіна, О. П. Щотки, С. М. Чистякової, Б. А. Щербатюк та ін.

Основою теоретичної концепції технології професійного самовизначення (О. М. Борисова, Л. Є. Галаганова, О. І. Головаха, Ф. І. Іващенко, О. Є. Климів, Л. М. Кухарчук, Н. М. Нікітіна, Ю. М. Орлов, Ф. В. Повшедна, М. Г. Чобітько, Н. А. Шовір) є усвідомлена соціально-професійна позиція особистості, підґрунтям якої є широкий комплекс виховних і освітніх впливів на

шляху професійного становлення. У психолого-педагогічній науці, як стверджує Ф. В. Повшедна [7], професійне самовизначення розглядається в тісному взаємозв'язку із загальним процесом самовизначення та самореалізації особистості (С. Л. Рубінштейн).

Метою статті є дослідження процесу професійного самовизначення як важливої психолого-педагогічної проблеми на шляху професіоналізації майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спрямованість сучасної психолого-педагогічної науки – це розвиток самобутньої особистості, створення умов для прояву її унікальності, сформованість здатності до самореалізації і самоактуалізації як важливих чинників професійного становлення майбутнього фахівця. Адже у процесі професіоналізації відбувається злиття суспільного і особистісного смислів: суспільство зацікавлене у розвитку індивідуальності (від «нормативної» особистості, не обтяженої своєю індивідуальністю, воно отримує значно менше, ніж від людини з індивідуальною творчою позицією). ... Людина відчуває задоволення, формуєчи смисл свого життя в процесах самовизначення, самоактуалізації і саморегуляції. Таким чином, її особистісні цілі і смисли стають суспільно значимими, а індивідуальність сприймається не тільки як особистісна, але і соціальна, в тому числі професійна цінність [1, с. 8].

Сучасна молода людина має безліч можливостей жити позитивно, вирішувати свої життєві і професійні проблеми, за умови постійного процесу самовизначення у культурно-освітньому просторі, який для неї є як формою існування, так і основою для свідомого формування себе, як особистості, так і професіонала. Цінною у цьому контексті є думка Н. М. Нікітіної, яка стверджує, що проблему самовизначення необхідно досліджувати через призму культури, що має бути представлена як основний шлях та умова професійно-особистісного самовизначення [6, с. 66]. Ми акцентуємо увагу, що процес професійного становлення стосується підготовки майбутнього вчителя.

При цьому пошук системоутворюючих особистісних властивостей учителя, що забезпечують його цілісний розвиток як носія педагогічної культури суспільства, привів дослідників до виділення в якості цілісної, комплексної характеристики особистості її професійно-педагогічну культуру, яка відображає рівень зрілості і розвитку педагога в цілому, міру його творчої

активності, що реалізовується в професійній діяльності (І. Ф. Ісаєв, В. О. Сластенін, Є. М. Шиянов) [11]. У той же час, будучи комплексною, багаторівневою властивістю особистості вчителя, професійно-педагогічна культура сама є своєрідною системою і передбачає існування тих інтегрованих і системоутворюючих властивостей, які відображають ієрархічність даної системи, її динамічні характеристики, що забезпечують професійно-особистісну готовність учителя як системну якість. Такою цілісною, системоутворювальною властивістю, що утворює професійно-педагогічну культуру, на думку Н. М. Нікітіної, є культура професійно-особистісного самовизначення вчителя, яка відображає єдність сфер його свідомості і діяльності, єдність особистості вчителя як індивідуальної та інтегрованої системи: визначає з одного боку, її внутрішню цілісність і функціонування як самоорганізуючої системи, а з іншого, її відкритість, взаємозв'язок і взаємодію з навколишнім світом, з культурою [6, с. 79].

У становленні зрілої особистості, на думку Ю. М. Орлова, В. Ш. Сабірова, особливе місце посідає професійне самовизначення. За методами вирішення та за змістом робота у напрямку професійного самовизначення молоді – це соціально-економічна, медико-фізіологічна та психолого-педагогічна проблема, а за сферою впливу – соціальна, результати якої відображаються й на економічному рівні. У подальшому дослідженні при розгляді процесу професійного самовизначення важливо зробити акцент на таких моментах.

По-перше, професійне самовизначення – це усвідомлений вибір професійної діяльності, що базується на оцінці власних здібностей та можливостей, особливостей професії та вимог до неї. Так, у «Соціолого-педагогічному словнику» зазначається, що професійне самовизначення – це процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності, полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста» [10, с. 293]. Не випадково однією з важливих передумов успішного професійного самовизначення є сформованість в особистості професійно-важливих якостей – окремих психічних, психологічних і фізіологічних властивостей, які відповідають вимогам певної професії та

сприяють успішному оволодінню нею (здібності, інтереси, ціннісні орієнтації, прагнення, професійні плани, ідеали, переконання).

Е. Ф. Зеєр додає до цього ще й такі чинники, як усвідомлення цінності суспільно-економічної праці; орієнтування в соціально-економічній ситуації і прогнозування престижності обраної праці; загальне орієнтування в світі професій і виділення професійної мети; інформування про професії, спеціальності, професійні навчальні заклади і місця працевлаштування; уявлення про перешкоди на шляху досягнення професійних цілей, про свої переваги, що сприяють реалізації намічених планів і перспектив; наявність резервних варіантів вибору на випадок невдачі за основним варіантом професійного самовизначення; початок практичної реалізації особистісної професійної перспективи і постійне коригування окреслених планів [3].

По-друге, процес професійного самовизначення зазвичай пов'язаний з прагненням людини до самореалізації. Зокрема, М. С. Пряжников підкреслює нерозривний зв'язок професійного самовизначення із самореалізацією людини в інших важливих сферах життя, і відзначає: «суттю професійного самовизначення є самостійне і усвідомлене знаходження значень обраної або вже виконуваної роботи і всієї життєдіяльності в конкретній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації, а також знаходження значення в самому процесі самовизначення» [8, с. 64].

По-третє, професійне самовизначення характеризується активним пошуком можливостей для власного професійного саморозвитку. Як зазначає В. Т. Лозовецька, «особистість відходить від позиції об'єкта впливу з боку суспільства, державних і громадських організацій щодо вирішення своєї професійної долі, перестає служити об'єктом програмування ззовні» [5, с. 10], стаючи самостійним суб'єктом професійного самовизначення.

У цілому, професійне самовизначення в педагогіці – це самопізнання та об'єктивна оцінка особою індивідуальних особливостей, зіставлення власних професійних якостей і можливостей із вимогами, необхідними для оволодіння конкретною професією. Це процес прийняття особистістю рішення щодо вибору майбутньої трудової діяльності (вибір професії, професійного закладу освіти, місця працевлаштування). Воно полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта

конкретної професійної діяльності і передбачає: 1) самооцінку людиною власних індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста; 2) усвідомлення своєї ролі в системі соціальних відносин і своєї відповідальності за успішне виконання діяльності та реалізацію своїх здібностей; 3) саморегуляцію поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети [2, с. 48].

Узагальнюючи ряд наукових досліджень [4; 6; 7; 8] можна стверджувати, що професійне самовизначення розглядається з різних позицій і достатньо широко: 1) «самовизначення професійне – міра самооцінки себе як фахівця певної професії; 2) змістовна сторона спрямованості особистості, що взаємодіє з покликанням; 3) найважливіший об'єкт формування особистості в процесі професійної орієнтації» тощо [7, с. 24]. Проведений же аналіз трактувань поняття «професійне самовизначення» дає можливість виділити найбільш визначальні ознаки: 1) усвідомлення свого власного «Я» у світі професій; 2) ціннісні орієнтації і професійні перспективи; 3) професійну спрямованість і вибір професії; 4) врахування потреб суспільства в тій або іншій діяльності; 5) формування особистісного відношення до професійної діяльності; 6) вдосконалення себе у вибраній професійній діяльності [7, с. 31–32]. Саме тому професійне самовизначення характеризується як багатоплановий процес, який можна розглядати з різних точок зору: 1) як серію задач, які суспільство ставить перед особистістю, яка формується, і які особистість має вирішити за певний період часу; 2) як процес поетапного прийняття рішень, за допомогою яких індивід формує баланс між своїми побажаннями та нахилами і потребами суспільства; 3) як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність [2, с. 48].

Аналіз досліджень проблеми професійного самовизначення в контексті життєвого шляху особистості засвідчує про безпосередню залежність його від рівня зрілості особистості, від характеру і способів її ідентифікації себе із професією. Цінною для нашого дослідження є позиція К. О. Альбуханово-Славської, яка виокремлює декілька типів і рівнів професійного самовизначення: 1. Ідентифікація, в основі якої лежить прагнення особистості досягти високого рівня матеріального достатку,

орієнтує особистість на професійне просування в сферах професійної діяльності, що високо оплачується. 2. Ідентифікація особистістю себе з громадською діяльністю дає той тип професійного самовизначення, який пов'язаний із професійними перспективами в будь-якій діяльності, що забезпечує прояв нею соціальної активності. 3. Ідентифікація, в основі якої лежить відношення до себе як носію певних здібностей, орієнтує особистість на максимальний прояв і на професійний розвиток в тій професії, де ці здібності будуть в більшій мірі затребувані. 4. Ідентифікація людини, що володіє широким спектром здібностей і орієнтована на творчість у праці, визначає реалізацію нею себе в тих професіях, які надають можливість творчості [1, с. 145–146].

Дослідження проблеми дало змогу стверджувати, що професійне самовизначення майбутнього вчителя є неперервним процесом, воно не обмежене часовими рамками, є сутнісною характеристикою і основним механізмом процесу професійного становлення фахівця. Тобто таким, що забезпечує його саморозвиток, самореалізацію і самоздійснення в професійній діяльності. При цьому М. Г. Чобітько доводить, що «самовизначення вчителя у річищі педагогічної реальності ставить його перед вибором тієї парадигми, в межах якої він має намір реалізувати себе у професії на підставі усвідомлення і прояву своєї внутрішньої цілісності, свого істинного «Я» і його збагачення завдяки «входженню» у професійну культуру суспільства. Вибір гуманітарної парадигми і особистісно-орієнтованої діяльності в ній як способу професійного буття вказує на те, що професійно-особистісне самовизначення педагога по суті своїй є культуродоцільним і культуротворчим процесом, підґрунтям якого є процеси смислоутворення і ціннісного самовизначення вчителя, ідентифікації себе як носія гуманістичних норм і цінностей. Це, свого роду, духовний акт, що веде до побудови вчителем професійно цінної життєвої концепції і «Я-концепції» [11].

При цьому, на шляху професійного становлення вчителя, важливим є сформованість професійно значущих мотивів, які інтегруючись з високим рівнем креативності, забезпечують оптимальний результат педагогічної діяльності. Для таких учителів характерний пошук інноваційних форм і методів роботи, осмислення своєї діяльності, створення власної концепції

освітнього процесу. Вчитель із мотивами особистісної самореалізації надає перевагу творчим видам праці, що відкривають беззаперечні можливості для саморозвитку, кожний раз здійснює вибір кращого варіанту методу, що осмислений через усвідомлення своїх здібностей і педагогічних завдань. М. Г. Чобітько зазначає, що таку діяльність відрізняє високий рівень сприйняття нового, постійний пошук себе в новому, потреба у створенні нового, бачення різних форм педагогічної діяльності. Характеризуючи вчителя з мотивами особистісної самореалізації, науковець зазначає, що це людина з високим рівнем творчого потенціалу, що має прояв у прагненні досягнути результату в своїй діяльності без особистісної прагматичної мотивації, як такий, що отримує задоволення у самій інноваційній діяльності, яка має для нього глибокий особистісний смисл. Його відрізняє створення нових концептуальних підходів, високий рівень рефлексії і психологічної готовності до сприйняття нового [11].

Реальною причиною педагогічних дій вчителя, що стоїть за мотивами як безпосереднім побудженням, є інтерес – особистісний і професійний. Він надає орієнтуючу дію на діяльність педагога, тобто під впливом інтересу відбувається формування направленості особистості вчителя на усвідомлення цілей діяльності і самовдосконалення в процесі реалізації особистісно-орієнтованого підходу. Наявність потреби і прагнення досягти майбутнього результату є інваріантною ознакою, що визначає мету як образ передбачуваного результату. Усвідомлена і прийнята вчителем мета покликана надавати особистісний смисл педагогічної діяльності. Під особистісним смислом розуміється індивідуалізоване відображення справжнього відношення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортається її діяльність, усвідомлене як «значення для мене». Основними об'єктами, до яких формується відношення аспекту, котрий ми досліджуємо, є особистісно-орієнтована педагогічна діяльність і позитивний образ «Я-професійне» [11]. Отож, відправним моментом для максимально повної творчої самореалізації педагога у професійній діяльності є встановлення ним особистісного смислу педагогічної діяльності, її особистісна спрямованість та відображення дійсного відношення до свого «Я-професійного».

Аналіз літератури з професійного самовизначення дає підстави віднести досліджуваний феномен до реально-

практичної структури діяльності фахівця, що характеризується: 1) своєрідним поєднанням внутрішніх факторів професійного самовизначення і зовнішніх умов; 2) усвідомленням збуджуючого «хочу» і спонукального «вимагають»; 3) наявністю комплексу реально-практичних дій людини в умовах ринку, спрямованих на прийняття рішення щодо морального змісту актуальної ситуації та на реалізацію прийнятого рішення; 4) дієвістю комплексу пізнавально-перетворюючих дій, спрямованих на постдійове усвідомлення здійснених поведінкових дій, на усвідомлення результатів діяльності, на оцінювання, осмислення їх [9, с. 112].

Узагальнюючи, можемо констатувати, що професійне самовизначення – це процес становлення як фахівця та його соціалізація, у процесі яких майбутній спеціаліст набуває готовності до самостійної, творчої професійної діяльності на основі усвідомлення і суб'єктивного співвіднесення суспільних вимог з власними потенційними та наявними здібностями, комплексом внутрішніх умов, та, разом з цим, набуває здатності до самостійного прийняття рішень відносно важливих професійних цілей, які мають сенс як для самого суб'єкту, так і для суспільства [2, с. 49].

Проаналізувавши ряд психолого-педагогічних джерел з окресленої проблеми, визначаємо ряд орієнтирів, на які має бути спрямовано процес професійного самовизначення вчителя: 1) сформуванню установку на власну активність та самопізнання як основу професійного самовизначення; 2) забезпечити самопізнання та сформуванню «образ-Я» як суб'єкта майбутньої професійної діяльності; 3) сформуванню вміння зіставляти «образ-Я» з вимогами професії до особистості та потребами ринку праці, створювати на цій основі професійний план і перевіряти його; 4) сформуванню вміння аналізу різних видів професійної діяльності, враховуючи їх спорідненість за психологічними ознаками та схожістю вимог до людини; 5) створювати умови для перевірки можливостей самореалізації в різних видах професійної діяльності шляхом організації професійних проб; 6) забезпечити розвиток професійно важливих якостей; 7) сформуванню мотивацію та психологічну готовність до зміни професії і переорієнтації на нову діяльність; 8) виховувати загальнолюдські та загальнопрофесійні якості, потреби особистості [2, с. 49].

Досліджуючи специфіку окресленої

проблеми, зазначаємо, що самовизначення є процесом і результатом усвідомленого вибору особистістю своєї позиції, цілей і засобів самореалізації у конкретних життєвих обставинах. Найважливішими характеристиками самовизначення фахівця є активність, здатність до самостійного вибору, належний рівень відповідальності. При цьому процес самовизначення передбачає пошук значимої для себе та схвалюваної іншими позиції суб'єктності. Він характеризується: 1) особистісною рефлексією (пошуком відповіді на запитання «Хто я?», виокремленням себе по відношенню до соціального; переживаннями; усвідомленням права на самооцінку, можливістю бути собою); 2) добудовою власної ідентичності по відношенню до інших людей, у першу чергу значимих; 3) випробуванням себе і своїх можливостей, удосконаленням умінь та навичок, необхідних у діяльності; 4) вибірковою ставленню до дійсності, а також їх моделюванням та відтворенням у різних видах творчої самореалізації [2, с. 49].

На шляху свого самовизначення фахівець в тій чи іншій мірі виявляє свою діяльність через такі її аспекти: 1) нормативний (сукупність тих вимог, які висуваються до особистості суспільством взагалі чи колективом зокрема: а) фізична, інтелектуальна, моральна готовність до виробничої праці; б) готовність до виконання обов'язків; в) готовність до згуртування колективу, його підтримка і розвиток); 2) реальний (матеріальний або духовний внесок, який був зроблений для педагогічного колективу чи суспільства взагалі: а) особистий фактичний внесок, який особистість робить для колективу, та визнання його цінності; б) підтримка та позитивна оцінка активності, самостійності особистості в діяльності та спілкуванні в рамках моральних норм суспільства); 3) психологічний (усвідомлення, співвіднесення вимог особистості і вимог оточуючих: а) загальна спрямованість на співпрацю; б) уміння підкоряти власні бажання на користь колективу).

Для нас також досить важливим є науковий доробок М. С. Пряжнікова, який істотно збагатив теорію й практику професійного самовизначення. Постійно підкреслюючи нерозривний зв'язок професійного самовизначення із самореалізацією людини в інших важливих сферах життя, він відзначає: «суттю професійного самовизначення є самостійне і усвідомлене знаходження значень обраної або вже виконуваної роботи і всієї

життєдіяльності в конкретній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації, а також знаходження значення в самому процесі самовизначення» [8, с. 64].

Ми враховуємо позицію Є. О. Клімова, який розглядає професійне самовизначення «... як важливий прояв психічного розвитку, формування себе як повноцінного учасника спільноти, «деталлю» чогось корисного, об'єднання професіоналів». Навіть у системі вузівського навчання необхідно пам'ятати його вислів, що вибір професії, удаваний легким, насправді здійснюється за формулою «миль плюс все попереднє життя». Аналізуючи результати досліджень Є. О. Клімова, робимо узагальнення, що професійне самовизначення здійснюється впродовж усього професійного життя і не зводиться до одномоментного акту вибору професії, не закінчується завершенням професійної підготовки за обраною спеціальністю. Науковець стверджує, що професійне самовизначення не є простим «самообмеженням» або добровільним входженням у професійну обмеженість: це завжди активний пошук можливостей для власного професійного розвитку [4, с. 40]. Цінними у цьому контексті є праці В. Ф. Сафіна, де автором зроблено ґрунтовний теоретичний аналіз процесуального аспекту самовизначення особистості у його відношенні до розвитку самосвідомості, процесу вибору і визначення життєвої мети [9], що сприяє особистісній та професійній траєкторії розвитку фахівця.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, з метою подальшого ефективного здійснення професійного самовизначення студентської молоді необхідно *враховувати наступні чинники* (використання наявного професійного досвіду (педпрактика, стажування) та сукупність педагогічних ситуацій, в які включається студент; стимулювання особистої зацікавленості студента в розумінні соціальної значимості результатів своєї діяльності і набутого професійного досвіду; створення ситуацій з формування професійного досвіду; включення студента в активну діяльність, пов'язану з плануванням, обговоренням варіантів участі, відповідальності, з організацією самоконтролю і здійснення самооцінки; безпосереднє включення у різні види творчої і продуктивної діяльності; розширення професійного досвіду з орієнтацією на перспективу професійного розвитку), а також створювати у ЗВО сприятливі організаційно-педагогічні умови, *змістовна сторона* яких зорієнтована на: 1) актуалізацію наявного досвіду у

молодої людини та активне залучення студента в зміст професійної підготовки; 2) розширення особистісних функцій студентів у освітньому процесі; 3) виокремлення нагальних навчально-професійних завдань діяльності та співвіднесення їх з поведінкою самих студентів; *процесуальна сторона* яких має включати: 1) компетентність викладачів, що сприятиме продуктивності самореалізації студента; 2) діалогічна взаємодія суб'єктів освітнього процесу; 3) рефлексивне управління діяльністю студентів з позицій викладача; *методична сторона* має бути спрямована: 1) використання інтерактивних методів та прийомів навчання; 2) включення студентів до системи додаткової професійної освіти.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у виокремленні організаційно-педагогічних умов ефективності професійного самовизначення майбутніх учителів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Борисова Е. М. Профессиональное самоопределение. Личностный аспект: Дисс. ... докт. психол. наук: 19.00.07 / Елена Михайловна Борисова. – М., 1995. 423 с.
2. Дубінка Микола. Специфіка професійного самовизначення особистості майбутнього фахівця / Микола Дубінка // Наукові записки / Ред. кол.: В. В. Радул, В. А. Кушнір та ін. – Вип. 140. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – (Серія: Педагогічні науки). С. 47–51.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учеб. пособие для студентов вузов / Э. Ф. Зеер. – 4-е изд., перераб., доп. – Москва: Академ. проект; Фонд «Мир», 2006. 336 с.
4. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов н/Д.: Феникс, 1996. 391 с.
5. Лозовецька В. Т. Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці: монографія / В. Т. Лозовецька. – Київ: ІПТО НАПН України, 2012. 157 с.
6. Никитина Н. Н. Становление культуры профессионально-личностного самоопределения учителя: Монография / Н. Н. Никитина – М. : Прометей, МНГУ, 2002. 316 с.
7. Повшедная Ф. В. Методологические основы профессионального самоопределения будущего учителя: Монография / Фаина Викторовна Повшедная. – Н. Новгород: Нижегород. гос. пед. ун-т, 2002. 167 с.
8. Пряжников Н. С. Профессиональное самоопределение в культурно-исторической перспективе / Н. С. Пряжников // Вопросы психологии. – 1996. – № 1. С. 62–71.

9. Сафин В. Ф. Психология самоопределения личности: Учебное пособие / Свердловский институт / В. Ф. Сафин. – Свердловск, 1986. 142 с.

10. Соціолого-педагогічний словник [Уклад.: Радул В. В., Галета Я. В., Довга Т. Я., Дубінка М. М., Кічук Я. В., Кравцов В. О., Радул О. С., Фабрика А. А., Шульга О. А.] / За ред. В. В. Радула, вид. 2-е. – Харків: Мачулін, 2015. С. 293.

11. Чобітько М. Г. Особистісне і професійне самовизначення майбутнього вчителя / М. Г. Чобітько // е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку». – 2009. – № 3.

REFERENCES

1. Borisova, Ye. M. (1995). *Professional'noye samoopredeleniye. Lichnostnyy aspekt*. [Professional self-determination. Personal aspect]. Moscow.

2. Dubinka, Mykola. (2015). *Spetsyfyka profesijnoho samovyznachennya osobystosti maybutn'oho fakhivtsya*. [The specifics of professional self-determination of the future specialist]. Kirovohrad.

3. Zeyer, E. F. (2006). *Psikhologiya professiy*. [Psychology of professions]. Moscow.

4. Klimov, Ye. A. (1996). *Psikhologiya professional'nogo samoopredeleniya*. [Psychology of professional self-determination]. Rostov n/D.

5. Lozovets'ka, V. T. (2012). *Profesijna oriyentatsiya molodi v umovakh suchasnoho rynku pratsi*. [Professional orientation of youth in the conditions of the modern labor market]. Kyiv.

6. Nikitina, N. N. (2002). *Stanovleniye kul'tury professional'no-lichnostnogo samoopredeleniya uchitelya*. [The formation of a culture of professional and personal self-determination of a teacher]. Moscow.

7. Povshednaya, F. V. (2002). *Metodologicheskiye osnovy professional'nogo samoopredeleniya budushchego uchitelya*.

[Methodological foundations of professional self-determination of a future teacher]. N. Novgorod.

8. Pryazhnikov, N. S. (1996). *Professional'noye samoopredeleniye v kul'turno-istoricheskoy perspektive*. [Professional self-determination in the cultural-historical perspective].

9. Safin, V. F. (1986). *Psikhologiya samoopredeleniya lichnosti*. [Psychology of personality self-determination]. Sverdlovsk.

10. *Sotsiolocho-pedahohichnyy slovnyk*. (2015). [Sociological-pedagogical dictionary]. Kharkiv.

11. Chobit'ko, M. G. (2009). *Osobystisne i profesijne samovyznachennya maybutn'oho vchytelya*. [Personal and professional self-determination of the future teacher]. Cherkasy.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУБІНКА Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: самовизначення особистості майбутнього педагога; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUBINKA Mykola Mikhaylovich – Candidate of Pedagogic Sciences, associate professor, associate professor Department of Pedagogy and Management of Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: self-determination of personality of future teacher; pedagogics of higher school; study of pedagogical inheritance of V. O. Sukhomlynskogo.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2019 р.

УДК 37.035:316.46

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-186-98-105

ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної і психофізіологічної підготовки, Львотна академія Національного авіаційного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>
e-mail: sanusiazakharova@gmail.com

ВПЛИВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність дослідження зумовлена новими вимогами, які

ставить суспільство перед людиною, зокрема авіафахівцем, якому важливо не тільки завчасно й активно готуватися до обраної